

Sebastián de Covarrubias: viola 'versus' guitarra

Autor: Joan Casajuana

Data de publicació: 21-02-2021

En Joan Casajuana analitza el vell dilema entre la viola de mà i la guitarra, dos instruments que el relat històric diferencia, malgrat la seva semblança.

La guitarra ha canviat al llarg del temps. Ha canviat de forma, de volum, de número de cordes, d'afinació i de modalitats. Tenim la guitarra acústica, l'elèctrica, la baixa, la digital, la virtual, etc, però totes són guitarres. En canvi, la viola de mà —«vihuela» en castellà— ha preservat entrada a part en totes les enciclopèdies i és definida com un altre instrument que té una forma similar a la guitarra.

L'il·lustre Sebastián de Covarrubias, antic capellà de Felip II i consultor del Sant Ofici, va escriure el *Tesoro de la lengua castellana o española*, la gran obra lexicogràfica del seu temps i el primer diccionari en aquesta llengua. El *Tesoro*, va ser publicat l'any 1611. En aquest diccionari, En Covarrubias definia així la guitarra: «instrumento bien conocido y ejercitado muy en perjuicio de la música»[1].

Aquesta animadversió cap a la guitarra contrasta amb l'alta estima que l'íncit personatge professava per la viola de mà —potser més coneguda per la seva designació en castellà «vihuela». En Covarrubias definia, doncs, aquest instrument amb elogis. Després de redactar una profusa introducció sobre els seus orígens mitològics, el lexicògraf en lamentava l'efímera existència, perquè havia estat eclipsada per l'enorme èxit de les guitarres.

“Este instrumento —la viola de mà— ha sido hasta nuestros tiempos muy estimado y ha habido excelentísimos músicos, però después que se inventaron las guitarres son muy pocos los que se dan al estudio de la vihuela. Ha sido una gran pérdida porque en ella se ponía todo género de música punteada y ahora —referint-se als anys en què es posa de moda la guitarra—, no es más que un cencerro tan fácil de tañer (tocar), especialmente en lo rasgado, que no hay mozo de cavallería que no sea músico de guitarra”[2].

Aquesta guitarra —segons En Covarrubias inventada recentment i suposadament tan fàcil de tocar— no podia ser una

altra que l'antiga guitarra renaixentista de 4 cordes, heretada de joglars i trobadors. Això no obstant, ell la resitua com un instrument inventat posteriorment a la viola de mà.

En Covarrubias va discórrer també sobre els antecedents de la viola a l'antiguitat. Concretament, sobre si procedia de la lira o del «bàrbiton» de l'antiga Grècia. Coneixia la mitologia grecoromana i citava les disquisicions clàssiques sobre si era un instrument inventat pel déu Mercuri.

Però l'erudit passà per alt el llibre *De inventione et usu musice*, el darrer tractat d'En Johannes Tinctoris, escrit als anys 80 del segle XV. En el llibre aquest estudiós de la música hi afirmava que la guitarra la van inventar els catalans[3].

En Johannes Tinctoris havia estat un compositor i influent teòric del Renaixement. Va escriure una dotzena d'obres. Entre elles, el primer diccionari de termes musicals. Les seves obres foren publicades al Regne de Nàpols, encara dins l'òrbita catalano-aragonesa.

70 anys més tard, a mitjan segle XVI, es publica el primer tractat castellà de referència, la *Declaración de Instrumentos musicales*, (1555). El seu autor, el músic i teòric Juan Bermudo, ja hi explicitava que l'única diferència que hi ha entre violes i guitarres és el número de cordes:

“Digo que si de la vihuela quereis hazer guitarra a los nuevos quitadle la prima y sexta y las quatro cuerdas que le quedan son las de la guitarra. Y si la guitarra quereis hazer vihuela ponedle una sexta y una prima”[4].

En Sebastian de Covarrubias, en el seu *Tesoro*, havia descrit la guitarra amb menyspreu, com si fos un perjudici per a la música. Amb quina intenció? Per què la volia desprestigiar? No li agradava que la pogués fer sonar qualsevol plebeu? I per què va ometre les referències als seus orígens catalans?

Recordem que en aquells anys —durant el regnat d'En Felip III— l'expulsió dels moriscs havia provocat un gran dany a l'economia valenciana i havia deixat també Castella i Aragó en la misèria. La relació contextual amb Catalunya començaria a deteriorar-se amb les pressions polítiques i el bandolerisme.

I encara en els bons temps de Felip II, a finals del segle XVI, el jove català Joan Carles Amat ja havia escrit el primer tractat de guitarra, degudament castellanitzat, tal com calia. En Covarrubias també n'hauria de tenir coneixença, d'aquesta obra publicada tot just dues dècades abans. Recordem-ne l'enigmàtic títol: *Guitarra espanyola y vandola en dos maneras de guitarra, castellana y catalana de 5 ordenes*[5].

El tractat de N'Amat descriu amb precisió i mètode l'instrument de 5 cordes dobles i n'explica diverses modalitats. Però En Covarrubias no el deuria tenir gaire en compte. Sembla, segons deien, que el primer a afegir la cinquena corda a la guitarra havia estat el popular poeta i guitarrista presumptament andalús Vicente Espinel.

Tampoc l'estudiós Covarrubias deuria haver llegit les citacions sobre guitarres i guitarrers constataades en documents antics, com una carta de l'any 1416 del jove príncep Alfons, qui més tard seria el rei Alfons el Magnànim, en la qual parlava d'un tal Rodrigo de la guitarra, músic al servei del seu pare, En Ferran I d'Antequera[6][7].

La cort del rei Ferran I, el nou rei de la Corona d'Aragó, havia heretat la tradició de trobadors i ministrers que tocaven al servei del casal de Barcelona des del segle XIV. Tocaven cítoles i guiterres de 4 cordes, violes i llaüts. Des dels temps del rei Joan I fins a finals del segle XV hi participaven, sobretot durant els Jocs Florals, aquesta mena de músics.

Molt posteriorment, ja en temps de Felip V, cent-vint anys després d'haver-se publicat el *Tesoro*, el primer dels Borbons va fer publicar un diccionari més modern, l'anomenat *Diccionario de autoridades*. Els seus autors tampoc no van voler saber-ne res, del que en deien ni En Tinctoris, ni En Bermudo ni l'Amat. Preferiren tirar mà de les referències barroques d'En Covarrubias i obviar-ne els orígens catalans. Més aviat al contrari, li van arranjar un origen estranger: «derivada del francès guitarre o guiterre»[8].

A la primera edició del *Diccionario de Autoridades* també s'hi defineix el terme «vihuela» o «vigüela». Els autors de l'obra explicitaren clarament que seguien En Covarrubias. La van definir així: «Instrumento músico de cuerdas, que segun Covarrubias era la lyra antigua; pero oy comunmente vale lo mismo que Guitarra»[8].

Així, el *Diccionario*, seguint la via Covarrubias, investia directament l'herència de la mítica lira grega a la viola, traient-se la guitarra del mig i d'aquesta manera tergiversant l'afirmació d'En Tinctoris. En la seva visió classista i tendenciosa havien recol·locat un segle més tard la desprestigiada guitarra, com si fos una degradació posterior, un

retrocés o una degeneració de l'emblemàtic instrument espanyol i preferit de l'aristocràcia: «la vihuela»[9][10].

D'aquí, i com a conseqüència de tantes manipulacions, s'esdevé que encara molts teòrics persisteixen a considerar la viola com un antecedent de la guitarra[11]. Si més no, en tracten els orígens amb una confusa ambigüitat.

La distinció mitificada d'aquest instrument encara perdura en la literatura, webs i enciclopèdies, i ocupa un pedestal en la cultura castellana en contraposició a la guitarra, l'instrument del populatxo, la qual, tanmateix, acabarà, paradoxalment, erigint-se com un dels grans emblemes del poble i la cultura espanyola, de la castellana, i particularment de l'andalusa[12].

Joan Casajuana

Referències:

- [1] Sebastian de Cobarrubias, Tesoro de la lengua castellana o española; «guitarra», folis 45V, 46R
http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/del-origen-y-principio-de-la-lengua-castellana-o-romance-que-oy-se-vsa-en-espana-compuesto-por-el--0/html/00918410-82b2-11df-acc7-002185ce6064_833.html
- [2] Sebastian de Cobarrubias, Tesoro de la lengua castellana o española; «Vihuela», foli 209
http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/del-origen-y-principio-de-la-lengua-castellana-o-romance-que-oy-se-vsa-en-espana-compuesto-por-el--0/html/00918410-82b2-11df-acc7-002185ce6064_1161.html
- [3] Johannes Tinctoris, De Inventione et usu musice; llibre IV, capítol, IV, 34:
<http://earlymusictheory.org/Tinctoris/texts/deinventioneeetusumusice/#f>
- [5] Joan Carles Amat, Guitarra española y vandola en dos maneras:
<https://archive.org/details/guitarraespanola0000amat/page/38/mode/2up>
- [6] María del Carmen Gómez Muntané, Oxford Music Online:
<https://www.oxfordmusiconline.com/grovemusic/view/10.1093/gmo/9781561592630.001.0001/omo-9781561592630-e-0000042955>
- [7] María del Carmen Gómez Muntané, Some precursors of the Spanish lute school:
<https://academic.oup.com/em/article-abstract/XX/4/583/374491?redirectedFrom=fulltext>
- [8] Diccionario de Autoridades, «guitarra» y «vihuela»:
<https://webfrl.rae.es/DA.html>
- [9] Jordi Bilbeny:
<https://www.inh.cat/articles/Malta-i-la-guitarra-catalana>
- [10] <https://www.inh.cat/articles/L-efimera-i-prolifica-existencia-de-la-Vihuela->
- [11] <https://unycos.com/blog/vihuela-antepasado-guitarra/>
- [12] Norberto Torres, Antecedentes de la guitarra flamenca S.XVI:
https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwj4oHT5KLuAhXcRhUIHbhRCuA4ChAWMAh6BAGKEAI&url=https%3A%2F%2Frevistas.um.es%2Fflamenco%2Farticle%2Fdownload%2F316581%2F223341%2F&usg=AOvVaw0bgHnvwCdbjqnds_OpyEP5